

Володимир Литвин

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ І
ПРОБЛЕМА КОРДОНІВ**

Вступ людства у глобалізаційну еру породив багато ілюзій, які, однак, швидко розвіюються. Однією з них була популярна на межі тисячоліть догма про зменшення питомої ваги територіальності у сучасному світоустрої. Мовляв, кожен індивід прагне бути “громадянином світу” і, отже, легко змінює місце проживання, не надає великого значення етнічному походженню, швидко укорінюється у незвичному для себе середовищі. У політичних і наукових дискурсах похідними від цієї догми стали версії зменшення ролі національних держав у сучасному світі й ідеї “десуверенізації”. А також поширені уявлення про незаперечні переваги “проникності” міждержавних кордонів і навіть про можливість вилучення “принципу кордону” з переліку пріоритетних базових цінностей.

Проте останнім часом ритми світової політичної динаміки і уявлення про притаманні їм закономірності змінилися блискавично. Не останню роль у цьому відіграла Україна. Будучи втягнутою у нову фазу загострення геополітичного конфлікту між провідними світовими гравцями, вона виявила гідну подиву стійкість у обстоюванні власного права на вистражданий цивілізаційний вибір. Для переважної більшості громадян територія виявилася саме тією пріоритетною суспільною цінністю, за яку люди, не вагаючись, віддають найдорожче – власне життя. І хоч процес обстоювання національного суверенітету й територіальної цілісності не обходиться без політичних та територіальних втрат і людських трагедій, все ж на цьому проміжному етапі можемо констатувати: саме соціокультурний код, що базується на усвідомленні територіальності як фундаменту життєвого світу людини й самодостатності соціуму, допомагає країні вистояти у жорстоких випробуваннях “на міцність”. І у тому, що на зміну модним донедавна теоріям десуверенізації приходять теоретичні постулати “постсуверенізації”, а “кордонна стратегія” в усьому світі привертає до себе дедалі більшу увагу, є помітний внесок нашого народу.

Що саме відбувається на наших очах – оптимізація світової трансформаційної динаміки чи, навпаки, розбалансування сформованих історично територіальних відносин – питання спірне, і остаточну відповідь можна буде отримати лише з часом. Потенціал насильства

на планеті не зменшується, локальні війни тривають, культура дедалі частіше відступає перед новітнім “варварством”. Сумно, що Україна, яка впродовж багатьох років пишалася відсутністю на її території гострих територіальних чи міжетнічних конфліктів, опинилася в епіцентрі збройного протистояння на європейському континенті. Утім, ситуація зобов’язує шукати відповіді на те, що сталося, і головне – чому? Робити це мусимо самі, не чекаючи будь-чийх підказок.

Половина успіху у лікуванні хвороби – у встановленні правильного діагнозу. Отже, мусимо спокійно розібратися у тому, де схибили, де недопрацювали, де помилялися. Найлегше списати величезні людські жертви, руйнування промислового потенціалу, втрату (сподіваюся, тимчасову) територіальної цілісності лише на підступи зовнішнього ворога. Складніше розплющеними очима дивитися на непросту історію України й шукати як об’єктивні корені, так і суб’єктивні причини яскраво вираженої асиметрії в регіональних інтересах і суспільних настроях, які зрештою зробили територію полем бою, а громадян – заручниками корумпованості у бізнесовій та політичній верхівці, популізму, політичних амбіцій.

Історична доля України склалася так, що проблеми її територіальної організації завжди кардинальним чином впливали і на формування ціннісних систем та культурних ідентифікаторів, і на відповідну міфологію. Простежуючи її у доступному осмисленню понад тисячолітньому хронологічному діапазоні, мусимо констатувати: архетипи етнічної й національної свідомості українства формувалися у постійному намаганні узгодити потяг до злиття з природою, відчуттям “рідного дому” з войовничістю, частково успадкованою від попередників-кочовиків, але більшою мірою нав’язаною сусідами й сюзеренами. Популярна у сучасному світі формула path dependence – залежності від історичного минулого – може допомогти з’ясувати, які саме географічні, економічні, політичні та інші чинники зробили територіальний простір України ареною перманентної конфліктності.

Історичний центр цієї території, що інтенсивно формувався в регіоні Середнього Подніпров’я наприкінці I тисячоліття н.е., по праву можна вважати історичною батьківщиною православної гілки слов’янства. Торговельно-військова корпорація, очолювана князями з варязької династії Рюриковичів, виявилася цілком життєздатною у відносинах із власною периферією, але, роз’єднана внутрішніми міжкнязівськими чварами, не встояла перед зовнішнім натиском зі Сходу. Відтоді Русь надовго втратила можливість самостійно визначати параметри власної територіальної структури. Змушені отримувати ярлики на князювання в ординських сюзеренів, зазнаючи при цьому принижень і територіальних втрат, найбільш самостійні зпоміж князів русичів, зокрема ті, що тісніше контактували із західними сусідами, намагалися змінити орієнтаційні вектори своєї по-

літики. Данило Галицький заручився підтримкою папської курії і навіть дістав корону й титул короля Русі, але це не зупинило процес розподілу спадщини київських князів на все дрібніші уділи.

До середини XVI ст. територіям, яким судилося стати ядром майбутньої України, ще вдавалося зберігати своєрідний перехідний стан – сплачуючи данину Золотій Орді, вони адміністративно за згодою останньої підпорядковувалися новоствореному Великому князівству Литовському, а там зберігалися прерогативи “руського права”, домінувала руська мова. Ситуація докорінно змінилася після 1569 року, коли за Люблінською унією українські землі в об’єднаній Речі Посполитій відійшли під юрисдикцію Корони Польської. Потужний асиміляційний тиск у вигляді полонізації й окатоличення, сполучений з посиленням соціального гноблення, живив перманентні протестні настрої. Нововиниклий суспільний стан – козацтво, що зумів їх очолити, спираючись на союз із православним духовенством, еволюціонував від обстоювання поміркованого автономізму до ідеї формування власної української державності, і досяг на цьому шляху успіхів величезної історичної ваги. В ході Національної революції середини XVII ст. історичною реальністю стала звільнена від польської юрисдикції українська територія, почався процес формування окремої національно зафарбованої ідентичності. Із цими здобутками постає й перший досвід територіальної організації, не нав’язаної згори, а базованої на власних традиціях полково-сотенного устрою, сполученого з початками міського самоврядування.

Однак, досвід цей виявився нетривалим у часі. Прийняття Богданом Хмельницьким протекторату російського царя, у якому козацька верхівка вбачала засіб юридичного оформлення виходу зі складу Речі Посполитої й своєрідну особисту унію, Росія розглядала як акт “збирання руських земель” і, погодившись на обмежену козацьку автономію, крок за кроком її згортала. Оскільки ж Польща наполегливо добивалася соціального реваншу, Україна виявилася втягнутою у тривалу війну, яка, з врахуванням турецького втручання в українські справи, перетворила квітучий донедавна край у суцільну Руїну. Полишаючи освоєні території, населення тікало на необжиті східні землі, а на місці козацької держави створився своєрідний конгломерат кількох “гетьманств” під різними протекторатами й з мінливими кордонами. У північній частині Лівобережжя утверджувалася влада ставлеників Росії. Правобережжя після 1667 р. лишилося за Польщею, Поділля через п’ять років відійшло до Туреччини. Найстрашнішою для України трагедією і верхом цинізму тодішніх “вершителей доль” стало те, що за Вічним миром 1686 р. південній Київщині й Брацлавщині була відведена доля незаселеної нейтральної території (“вічної пустелі”, за М. Драгомановим).

Так розвивалася історична драма розчленування створеної українським козацтвом форми державності, яка за своїм територіальним

устроєм не мала аналогів у тогочасній Європі. У XVIII ст. Україна вступила роздробленою на сім по-різному структурованих областей. Крім підросійської лівобережної Гетьманщини й Правобережжя, що формально перебувало у польському підпорядкуванні, це були щойно освоєвана козацтвом Слобожанщина, міцно інтегрована у Королівство Польське Галичина, Закарпаття, яке ще з XI ст. входило до складу Угорщини, Буковина, яка належала васалові Османської імперії – Молдавському князівству, а також Запорозжжя, не схильне визнавати себе частиною України-Гетьманщини. Вже в останній третині століття хитка рівновага між ними була остаточно зруйнована. Росія скасувала гетьманство на Лівобережжі й слобожанський полковий устрій, розгромила Запорозьку Січ. Під час поділів Польщі 1793–1795 рр. вона анексувала Правобережжя, Волинь і Поділля, а приєднавши ще й Бессарабію 1812 р., зосередила у своїх руках основний масив українських етнічних земель. Поза її межами, у складі монархії Габсбургів, перебували Галичина й Північна Буковина, а також Закарпаття.

Ані в Російській, ані в Австрійській (Австро-Угорській) імперіях українські землі не становили якоїсь територіальної цілісності й не мали усталених назв. Нав'язувані їм моделі територіальної організації (губернії й генерал-губернаторства в Російській, коронні краї в Австрійській імперії) відбивали специфічні інтереси держав-метрополій, а для українських територій були завеликими й вже тому вразливими з точки зору управлінських завдань. Централізаторськими за духом виявилися обидві модернізаційні моделі – Російська й Австро-Угорська, але остання мала деякі ознаки “освіченого абсолютизму” і вважалася більш поміркованою. Утім, її вразливим місцем були виразні преференції для польської спільноти, що робило політичний простір Галичини полем гострої конфліктності між поляками й русинами (українцями).

Російська імперія виявляла особливу наполегливість у нав'язуванні на підвладних їй територіях уніфікаторських схем територіального устрою. Освоюючи території відібраного у Османської імперії у ході російсько-турецьких війн Північного Причорномор'я й анексованого у 1783 р. Криму, Катерина II намагалася втілити в життя химерний “грецький проект” – модифіковану версію “Третього Риму”. Так звана Новоросія мала, з одного боку, забезпечити через чорноморські порти значне зростання економічної активності метрополії й зміцнити її позиції у регіоні Середземномор'я, а з другого – створити ефективний міф імперської величч, побудованої, мовляв, на “порожніх” землях. У такий спосіб викорінювалися навіть згадки про попередні, переважно козацькі, традиції розселення й засоби освоєння території. Модернізаційні процеси й справді доволі швидко змінювали обличчя цього краю, але водночас стали чинником його прогресуючої денационалізації, наростання протестного радикалізму й ксенофобії.

За умов тривалої бездержавності й територіального розчленування український етнос не мав реальних шансів на створення сконсолідованої політичної нації і був приречений на територіально-політичну асиметрію суспільних зв'язків. Формуючись на цивілізаційному порубіжжі, в орбіті впливу східнохристиянської, римо-католицької та мусульманської світоглядних систем, зазнаючи постійного адміністративного тиску й морального приниження, він був розмежований не лише директивами, що виходили з чужих столиць, але й власними світоглядними настановами й політичними орієнтаціями. До того ж “плаваючі”, неусталені кордони безліч разів краяли його територію, а вимушена міграційна рухливість стирала уявлення про “свою” землю. Зрештою, як попереджав видатний український історик-державник В.Липинський, ментальні розбіжності між Східною (Візантійсько-Московською) та Західною (Римсько-Польською) частинами України стали настільки виразними, що реалізація будь-яких об'єднавчих, “соборницьких” декларацій ставала справою, яка потребувала величезних матеріальних і моральних зусиль.

У вирі революційних катаклізмів початку ХХ століття ідея єдиної, соборної України не раз поставала в програмах і деклараціях національно орієнтованих політичних сил і навіть була близька до практичної реалізації після Акту злуки УНР і ЗУНР (січень 1919 р.) Саме у цей доленосний час з'явилося кілька проектів адміністративно-територіального устрою України, розроблених на основі врахування національних традицій. Але всі проекти розбудови самостійної України наражалися на шалений опір з боку як “червоної”, так і “білої” Росії, байдужість Антанти, анархістську “отаманщину” на місцях.

За підсумками Першої світової війни територіальний статус України навіть погіршився – вона виявилася розчленованою вже не між двома, а між чотирма державами. Зрештою певну суспільну підтримку дістав проект радянської квазідержавності, що навіював ілюзії об'єднання трудящих у майбутній “світовій комуні”. Проте утворена на українських теренах формально суверенна Українська Соціалістична Радянська Республіка була лише блідою копією й філією свого російського аналога, на базі якого невдовзі було відтворено новітню імперську структуру – СРСР. Успадковані від імперії Романових кричущі перекося у його територіальному облаштуванні були очевидними, і нова влада не шкодувала сил і коштів для проведення у 20-х рр. різнопланових територіальних реформ. Але всі вони виявилися безрезультатним “ходінням по колу”. Асиметричну обласну структуру, яка викристалізувалася у кінцевому результаті, до болю нагадуючи контури минулого губерньського поділу, успадкувала й незалежна Україна.

Несправедливо було б заплющити очі на те, що за роки радянської влади Україна не лише істотно збільшила свою територію, але й легітимізувала її межі, і що саме існування, нехай і ефемерної, націо-

нальної радянської державності забезпечило процес безболісного здобуття незалежності у 1991 р. Дехто – з політиків і вчених – навіть схильний вважати, що у такому вимірі Українська держава можлива виключно як радянський проект. Сьогодні майже весь етнічний масив з переважанням українського населення – у межах держави Україна. І лише від скоординованих дій влади й соціуму залежить, наскільки комфортно почуватимуться на своїй території мешканці того чи іншого регіону, наскільки повно задовольнятимуться їхні соціальні, комунікаційні, духовні потреби. На жаль, нинішні реалії гострого протиборства регіональних кланів, що вилилися зрештою в утворення ефемерних ДНР та ЛНР, не вселяють оптимізму. Отже, мусимо насамперед уважно розібратися у тому, що спричинило стан нерівноважності, регіональної асиметрії, появу відцентрових і сепаратистських настроїв. І на цій основі наполегливо оптимізувати механізми суспільної координації й самоорганізації.

Передусім належить подбати про відповідність сучасним реаліям мови наших політичних і наукових дискурсів. Категорії регіоналізму, регіоналізації, регіональної політики, регіональної ідентичності лише тепер, після десятиліть спрощених і однобічних трактувань, набувають вигляду наукового фундаменту для узгодження й репрезентації протилежно спрямованих тенденцій світової економічної й соціокультурної динаміки – до інтеграції, з одного боку, і диференціації, з другого. Регіоналізм у сучасному світі розглядається не так як джерело ризиків і загроз (хоч потенційно вони у ньому закладені), як ефективний засіб забезпечення самодостатності соціумів на рівні, проміжному між національним і локальним. Економічне й культурне розмаїття регіонів – невичерпний ресурс кожної національної спільноти. Справа полягає лише в тому, щоб розумно цим ресурсом користуватися. Сепаратизм і ксенофобія дістають живильне середовище лише там, де цей процес пущений на самоплив.

Територіальна організація соціуму – надзвичайно ємне поняття, яке включає в себе як схеми розміщення природних і людських ресурсів, виробничого потенціалу, так і моделі управління територіями. В оцінках соціально-територіального потенціалу береться до уваги чисельність та щільність населення, наявність необхідних ресурсів життєзабезпечення й відповідних комунікацій, якість надання послуг, ефективність дій влади у центрі і в регіонах. Якщо говорити у цьому контексті про специфіку України, не можна уникнути констатації “втраченого часу”. За 24 роки незалежності списано стоси паперу для обґрунтування необхідності адміністративно-територіальної реформи, проведено сотні дискусій на симпозіумах, конференціях, круглих столах. Але у підсумку маємо неререформовану систему, інерційність якої блокує усі ініціативи у напрямі оптимізації місцевого самоврядування. За цей час сусідня Польща, приміром, радикально переформатувала свій життєвий простір, вийшовши на

трирівневу систему замість дворівневої на основі послідовного дотримання принципу субсидіарності. Той рівень децентралізації, якого при цьому було досягнуто, істотно перекриває канали для виявів сепаратизму і водночас забезпечує необхідний комплекс умов для формування регіональних ідентичностей у неконфронтаційному річищі.

Спробу поширити на Україну польську модель адміністративно-територіального поділу було зроблено 2005 р., на хвилі ейфорії від “помаранчевої революції”. Широко рекламувалися принципи, на основі яких передбачалося реалізувати реформу – повсюдність, самодостатність, доступність, децентралізація владних повноважень, вдосконалення бюджетних відносин, підтримка депресивних територій, формування дієздатних територіальних громад. Саме сільські, селищні й міські ради та їх виконавчі органи мали стати основними суб’єктами соціально-політичного та економічного життя в регіонах. Але не було забезпечено головного – участі представників “місць” у розроблюваних проектах. Зустрівшись із громадським спротивом, розробники “кабінетної” реформи відступили, а політичні чвари у владних верхах довершили справу. До стадії практичної реалізації реформа адміністративно-територіального устрою так і не дійшла.

Реальний шанс змінити застарілу управлінську модель на самоуправлінську було втрачено не в останню чергу завдяки тому, що проблемам наукового забезпечення реформ не надавалось належного значення. Навіть спроби дати на офіційному рівні чітке визначення понять “територіальне управління”, “унітаризм”, “федералізм”, “децентралізація”, “територіальна громада”, не кажучи вже про “сепаратизм”, зроблено не було. У баченні третього Президента В.Ющенка федералізм однозначно ототожнювався із сепаратизмом. Відтак, навіть на науковій дискусії навколо цього поняття було накладено табу. А там, де кінчаються дебати, починається стагнація. І коли тепер, уже в значно гірших умовах, точаться розмови про децентралізацію, створюється враження, що починаються вони “з чистого аркуша”, ніби й не було багаторічних попередніх підходів до розв’язання цієї проблеми.

Чи часто ми замислюємося над тим, чому у світовій практиці децентралізовані суспільні системи виявляються, як правило, більш життєздатними й успішними, ніж ті, що жорстко підпорядковані центру? “Секрет” доволі простий: кожен політичний організм прагне до автономного самовиявлення. В усьому світі під впливом глобалізаційних процесів стираються виразні грані між федералізмом і унітаризмом, з’являються проміжні “регіональні держави”, окремі регіони унітарних держав набувають автономного статусу. Регіони стають самостійними суб’єктами політики, стрімка депровінціалізація створює зовсім новий формат європейської спільноти. Постійний пошук сучасних форм взаємодії на глобальному, національному й регіональ-

ному рівнях підпорядкований головному завданню: зробити життєвий світ людини максимально комфортним. Хоч варто визнати: ніде цей процес не є безпроблемним, свідченням чого може бути зростання кількості євроскептиків та прихильників виходу певних територій зі складу націй-держав у самостійне “політичне плавання”.

Поки що очевидне одне: у ситуації невизначеності і своєрідної “неотурбулентності” світ еволюціонує у напрямі від централізації до децентралізації, від жорстких ієрархій до мережевих структур взаємодії. На сепаратистські настрої, від яких жодна країна не застрахована, реагують цивілізовано – шляхом референдумів. Мабуть, можна зрозуміти тих шотландських сепаратистів, які після поразки на референдумі сумували з приводу втрати ілюзій щодо незалежності. Але чи йде їхнє горе у якесь порівняння із розпачем матерів та пенсіонерів Донбасу, що вступають у зиму у зруйнованих чи напівзруйнованих будівлях без засобів до існування і з втраченими надіями на нормальне життя?

Війна, хай навіть “гібридна” чи локальна – найгірше випробування і для пересічної людини, і для людських відносин у соціумі. Вона миттєво руйнує атмосферу доброзичливості й провокує ескалацію насильства. Нівелюючи цінність людського життя, війна несе з собою морок тривалої невизначеності, інтелектуальну деградацію, атрофію людяності, не говорячи вже про прямі людські втрати. Хтось, зрозуміло, заперечить: саме на війні завжди є місце подвигу, актам мужності, стійкості, солдатського братерства. Все це так. Але ті, хто пройшов крізь пекло, ще довго бачитимуть ворога у кожному інакодумцеві. А поруч з ними проходять випробування страхом і школу ненависті діти, багато з яких позбавлені можливості нормально жити і вчитися. Тривке й максимально швидке замирення – єдино розумна альтернатива війні.

Тепер про те, що найбільше турбує: про шляхи досягнення миру й “кордонну стратегію”. Хочемо ми цього чи ні, але імперативом “війни до перемоги” може бути лише пошук компромісів. Ті політики й політтехнологи, які будують свою стратегію на однозначному ототожненні сепаратизму (і навіть прихильності до федеративного устрою) з тероризмом, відкидаючи на цій підставі саму ідею переговорного процесу, заганяють себе у глухий кут. Зрозуміло, що серед сепаратистів є чимало бойовиків і терористів; у будь-який збройний конфлікт на певній стадії його розвитку охоче втягується криміналітет. Але відчутна різниця між тероризмом і сепаратизмом полягає у тому, що перший бодай в ідеалі можна здолати силою зброї, а другий – як популярний у сучасному світі ідеологічний тренд – їй непідвладний. Він здатний до самовідтворення, тому викоренити його шляхом прямого насильства неможливо.

Що ж до платформи, на якій компроміс може бути досягнутий, то пріоритет тут однозначно належить послідовно втілюваній децентралізації влади й фінансових потоків. Не лише в окремих, фактично

нікому не підконтрольних, районах Донбасу, а по всій країні. Не йдеться, зрозуміло, про федералізацію (хоч у принципі, в перспективі цей шлях для України може виявитися придатним). Але за умов війни кардинальна зміна основ державного устрою може запустити механізми розбалансування й розчленування. Децентралізація в ідеалі допускає безліч проявів і відтінків, але важливо, щоб вона забезпечила головне – демократизацію управлінської системи на основі чіткого розмежування сфер діяльності, функцій, повноважень, джерел доходів і відповідальності. Для України принципово важливим лишається розмежування управлінських і самоврядних функцій на користь останніх. Без цього – з обов'язковим дотриманням принципу субсидіарності, тобто вирішення усіх проблем на найнижчому з можливих рівнів, ми ні на крок не наблизимося до тих європейських норм, які розглядаємо як еталонні.

Природно, що на цьому шляху нас підстерігатиме чимало ризиків. Адже в принципі неважко видати за децентралізацію звичайну деконцентрацію влади – з перенесенням на місцевий рівень певних управлінських повноважень. Простою зміною назв управлінських посад можна легко створити ілюзію радикальних змін. Але після майданів і антимайданів люди навчилися розпізнавати фальш і протидіяти обману. Якщо влада не наважиться передати на найнижчий рівень – самоврядних територіальних громад – значну частину своїх повноважень, вона ще довго ходитиме по колу імітації реформ, або, що значно гірше, спровокує соціальний вибух. З другого боку, у цій ситуації важливо гальмувати охлократичні тенденції, які зміцнилися в обстановці “постмайданної” ейфорії.

І державні, і внутрішні адміністративні кордони України – це саме та сфера, яка донедавна не привертала належної уваги влади, за що доводиться розплачуватися в умовах “гібридної” війни. З одного боку, діяла інерція радянської традиції – розглядати внутрішні кордони з позицій доцільності і не надавати особливого значення їхній конфігурації. З другого, реалії глобалізації з відносно вільним обміном ресурсами, людьми, ідеями породжували уявлення, ніби бар'єрні функції кордонів відмирають, поступаючись місцем контактним. За 24 роки Україна переважно через спротив російської сторони так і не спромоглася упорядкувати бодай сухопутний кордон з Російською Федерацією, і навіть голови сілрад час від часу коригували на свій розсуд окремі його ділянки. Нині, коли через кордон вільно проходить російська військова техніка, всерйоз обговорюється ідея Стіни, покликаної гарантувати непроникність кордону. Але ж у ХХІ столітті непроникних стін не може бути в принципі. Будувати треба не стіни, а дороги й мости, руйнуючи водночас бар'єри в людських душах.

Країна потребує сьогодні не так надмірних і надвисоких стін, як побудованого на наукових засадах кордонознавства й відповідної стратегії. А також уважного дослідження специфіки соціальних про-

цесів і ментальності у зонах пограниччя, найбільш вразливих для недружніх сторонніх впливів. Сьогодні вже неможливо розглядати проблему пограниччя поза впливом феномена “стиснення світу” – з миттєвим доланням швидкостей за допомогою електроніки, активізацією міграційних процесів, різного роду транскордонних взаємозв’язків. А додаткові ризики на порубіжжі створюються небаченою досі активізацією рухливості населення, зростанням кількості вимушених переселенців, транскордонним переміщенням зброї й загонів бойовиків. Щоб контролювати небажані потоки й зв’язки, треба мати розгалужену систему моніторингу, але створювати її за умов збройного протистояння надто складно.

На етапі переходу від воєнних дій до миру без раціональної кордонної стратегії обійтися буде неможливо, а тому влада вже зараз має подбати про створення на міждисциплінарних засадах науки про кордони – лімології. Концептуалізація історичної лімології вже почалася, і це добрий початок. Але значно важливіше об’єднати навколо украї потрібної справи зусилля економістів, географів, соціологів, фахівців з теорії управління. Істотного перегляду у цьому контексті потребуватимуть традиційні теорії центр-периферійних відносин, акультурації, маргіналізації, транскордонної інтеграції. Свіжими очима доведеться подивитися на ще й досі модну, але вже явно застарілу з точки зору змісту, що закладався в неї понад сторіччя тому, концепцію фронтирів.

Побудоване на такому фундаменті наукове кордонознавство досить легко впишеться в уже усталену вітчизняну систему аналізу практики регіонабудівництва й відповідного планування й прогнозування. А далі справою техніки стане й наукове забезпечення прикордонної політики, насамперед тих її аспектів, які пов’язані із національною безпекою й охороною кордону. Не менш важливим виявиться й дослідження ментального простору пограниччя під кутом зору переосмислення концептів інакшості, ворожості, лояльності/нелояльності тощо.

Маємо робити все, щоб із безпрецедентних випробувань Україна вийшла не лише єдиною, а й сильною та конкурентоспроможною на світовій арені. Лише від усвідомлення необхідності таких чи інших підходів, скоординованих зусиль залежить, чи зуміє країна повернути собі роль авторитетного суб’єкта політики, чи лишатиметься лише об’єктом, плацдармом для реалізації чужих інтересів і сторонніх впливів.